

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ԹԱՂՄԱՆ ԾԵՍԻՆ

2018 թ. մայիսի 21-24-ին կայացավ «Թաղման ծեսը հնագույն ժամանակներից մինչ մեր օրերը (Հայկական լեռնաշխարհի և Հարավային Կովկաս)» գիտաժողովը, որը կազմակերպել էր ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտը:

Մարդկային հասարակություններում մահացածի բաժանվելու գլխավոր գործողությունը, սովյալ դեպքում թաղումը, կարևոր իրադարձություն է եղել առնվազն հին քարեդարյան ժամանակներից: Թաղման կարևորությունը և դրա նկատմամբ յուրահատուկ վերաբերմունքը հասարակության մեջ ամրապնդվել է թաղման գործընթացի ծիսականացումով: Նախապատմական ժամանակներում թաղման ծեսի տարբեր կողմերի մասին նյութական վկայություններ են ընձեռում հատկապես դամբարանները: Վերջիններս թվագրվում են հիմնականում բրոնզի ու երկաթի դարաշրջաններով և մեր տարածաշրջանում ամենաշատ հանդիպող և պեղված հնագիտական օբյեկտներն են: Նախաքրիստոնեական, մասնավորապես՝ նախապատմական ժամանակների թաղման ծեսերի ուսումնասիրությանը իրենց դաշտային աշխատանքներով և հետագա հետազոտություններով մասնակցություն են ունենում գրեթե բոլոր հնագետները: Այդ առումով ինչ-որ չափով նման իրավիճակ է նաև միջնադարն ուսումնասիրող մասնագետների պարագայում, սակայն այս դեպքում էլ հետազոտություններն հիմնականում տարվում են տապանաքարերի վիմագրերի և պատկերագրության ուսումնասիրության ուղղությամբ: Իրավիճակը, սակայն, այլ է վերջին տասնամյակների և, մասնավորապես, մեր օրերի թաղման ծեսի ուսումնասիրության դեպքում. թաղման ծեսը թերևս կարելի է համարել մեր ժամանակների «փակ թեմաներից» մեկը: Այս գիտաժողովի նպատակն էր տարբեր ժամանակաշրջաններ, իրավիճակներ, առարկաներ և գործընթացներ ուսումնասիրող մասնագետների հնարավորություն տալ ներկայացնելու թաղման ծեսին առնչվող իրենց տեսություններն ու մտքերը, ոլորտն ուսումնասիրող գործընկերների հետ խոսել իրենց մտորումների մասին, քննարկումներ ծավալել առկա և նոր առաջադրվող տեսությունների շուրջ:

Գիտաժողովին մասնակցելու համար հիսունից ավել հայտեր էին ներկայացվել, որոնցից, սակայն, զեկուցվեցին 45-ը: Ներկայացված գրեթե բոլոր զեկուցումները հայաստանյան նյութերի հիման վրա էին: Գիտաժողովի նիստերը անցկացվեցին ԵՊՀ Հայ բանասիրության ֆակուլտետի (21-ը, 22-ը

և 24-ը մայիսի) և Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի դահլիճներում (23-ը մայիսի):

Գիտաժողովում ներկայացված զեկուցումները խմբավորվել էին ըստ ժամանակագրության, հետազոտությունների ոլորտների և թեմատիկայի. «Ներածական-ճանաչողական», «Թաղման ծեսը նախաքրիստոնեական ժամանակներում», «Թաղման ծեսը քրիստոնեական ժամանակներում», «Թաղման ծեսը բանահյուսական և ազգագրական նյութերում», «Թաղման ծեսը մեր օրերում» և «Գերեզմանոցը մեր օրերում»: Գիտաժողովը նախագահում էր Լևոն Աբրահամյանը, պատասխանատու քարտուղարն էր Ռոման Հովսեփյանը, կազմակերպչական աշխատանքներին մասնակցեցին նաև Պավել Ավետիսյանը և Սմբատ Հակոբյանը:

Միջոցառման բացման արարողության ժամանակ Լևոն Աբրահամյանն իր ելույթում անդրադարձավ նաև գիտաժողովի մտահղացման նախապատմությանը, թեմայի արդիականությանը, ինչպես նաև գիտաժողովից ունեցած ակնկալիքներին: Բացման խոսքին հաջորդեցին ներածական-ճանաչողական զեկուցումներ: Սմբատ Հակոբյանը «Ի՞նչ է Death Studies-ը և ինչո՞ւ է այն մեզ հարկավոր» զեկուցման մեջ ներկայացրեց մահվան հետազոտությունների ոլորտի արդի վիճակը: Գրիգոր Արեշյանը «Թաղումային իրագործումների, առասպելաբանությունների և ինքնությունների փոփոխությունը Հայկական լեռնաշխարհում և Հարավային Կովկասում հազարամյակների ընթացքում. հետազոտությունների արդի վիճակը» խորագրով ելույթի ընթացքում անդրադարձավ տարածաշրջանում թաղման ծեսի, դրա գործառույթի և հանդերձյալ կյանքի մասին պատկերացումների փոփոխությանը:

Զեկուցումների մի մասը՝ 45-ից 19-ը հնագիտության ոլորտից էր և ներառվել էր «Թաղման ծեսը նախաքրիստոնեական ժամանակներում» նստաշրջանում, որը տևեց շուրջ երկու օր: Այստեղ անդրադարձ կատարվեց թաղման ծեսին և առնչվող ոլորտներին հին քարի դարից մինչև միջնադարյան ժամանակները, թեև զեկուցումների գերակշիռ մասը և առանցքային թեմատիկան նախապատմական շրջաններն էին: Նստաշրջանի գրեթե բոլոր զեկուցումները նվիրված էին Հայաստանի տարածքում պեղված դամբարանների և դրանցում հայտնաբերված նյութերի մշակութային համատեքստի վերծանությանն ու մեկնաբանությանը: Ելույթներով հանդես եկան Բորիս Գասպարյանը (համահեղինակներ՝ Ռոբերտո Դան, Պրիշիլա Վիտոլո, Արթուր Պետրոսյան)՝ «Հայաստանի թաղման լանդշաֆտը. ժայռային լանդշաֆտի հարմարեցումը և մոդելավորումը նեոլիթից մինչև միջնադար», Սուրեն Հոբոսյանը (համահեղինակներ՝ Գարիկ Փրվեյան, Լիլիթ Տեր-Մինասյան,

Անահիտ Խուդավերդյան, Անի Սարատիկյան)՝ «Փիջուտի վաղ-բրոնզեդարյան դամբարանը», Արսեն Բոբոխյանը՝ «Վիշապի թաղման ծեսը (ըստ Տիրինկատարի պեղումների արդյունքների)», Պավել Ավետիսյանը (համահեղինակ՝ Վարդուհի Մելիքյան)՝ «Յի/կովի զոհաբերությունը թաղման ծեսում (ըստ թռեղք-վանաձորյան դամբարանային համալիրների նյութերի)», Նվարդ Տիրացյանը (համահեղինակ՝ Արամ Գևորգյան)՝ «Դիակիզման ծեսը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում մ.թ.ա. II-I հազարամյակներում», Գարեգին Թումանյանը՝ «Թաղման ծեսը մեկնաբանելու հարցի շուրջ (ըստ Հայկական լեռնաշխարհի բրոնզ-երկաթեդարյան դամբարանների նյութերի)», Բենիկ Վարդանյանը (զեկուցումը կարդաց Նարեկ Հովհաննիսյանը)՝ «Անվավոր փոխադրամիջոցներն ու թրոնզեդարյան թաղման ծիսակարգում (մ.թ.ա. XVI-XIII դդ.)», Արտակ Գնունին (համահեղինակներ՝ Հայկ Ավետիսյան, Նատալյա Ավետիսյան, Լևոն Մկրտչյան, Արսեն Բոբոխյան)՝ «Շարժումը և դարձը թաղման ծեսում», Հասմիկ Սիմոնյանը (համահեղինակներ՝ Ռուզան Մկրտչյան և Աշոտ Փիլիպոսյան)՝ «Սևանի ավազանի խմբային թաղումների ֆենոմենը», Արտավազդ Զաքյանը (համահեղինակներ՝ Աշոտ Փիլիպոսյան, Հասմիկ Սիմոնյան, Մատեուշ Իսկրա)՝ «Մեծամորի վերաթաղումներ պարունակող դամբարանաբլուրները», Համազասպ Խաչատրյանը՝ «Սեռորոշիչ ցուցիչներ թաղման ծեսում» զեկուցումներով:

Նստաշրջանը շարունակվեց նաև գիտաժողովի երկրորդ օրը. ելույթ ունեցան Աշոտ Փիլիպոսյանը՝ «Մարդկանց շարային երթը որպես հնագույն ծեսի մշակված արար», Սիմոն Հմայակյանը՝ «Հավերժության տանող երկու ուղիների և ֆալլոսաձև կոթողների շուրջ», Ռոբերտո Դանը (համահեղինակներ՝ Արթուր Պետրոսյան, Պրիշիլա Վիտտոլո, Բորիս Գասպարյան)՝ «Ձևափոխելով լեռները. Հայաստանում ուրարտական ժայռափոր ճարտարապետության զարգացումը հին և նոր բացահայտումների լույսի ներքո», Հակոբ Սիմոնյանը՝ «Թեյշեբահինիի թաղման ծեսը», Արտավազդ Զաքյանը և Հասմիկ Սիմոնյանը (համահեղինակներ՝ Մատեուշ Իսկրա, Օտտո Բազգի, Մենուա Գևորգյան, Տատյանա Ադամովսկա, Էլիզաբեթ Բաստիան)՝ «Մեծամորի քաղաքային թաղամասի որոշ հատվածները՝ որպես թաղման տարածք հետուրարտական շրջանում», Հայկ Հակոբյանը՝ «Հողմիկի հարավային դամբարանադաշտի 2008, 2012 և 2015 թթ. ուսումնասիրության արդյունքները», Ռոման Հովսեփյանը՝ «Բույսերը Հայաստանի տարածքի նախաքրիստոնեական ժամանակների թաղումներում», Բորիս Գասպարյանը (համահեղինակներ՝ Սուրեն Հոբոսյան, Արսեն Բոբոխյան, Արթուր Պետրոսյան, Անահիտ Խուդավերդյան)՝ «Գինին թաղման ծեսում»:

«Թաղման ծեսը քրիստոնեական ժամանակներում» նստաշրջանի ընթացքում ներկայացվեցին հետևյալ զեկուցումները. Լևոն Աբրահամյան (համահեղինակ՝ Արա Դեմիրխանյան)՝ «Խաչքարը՝ որպես մահարձան. վերածնող բանաձևի խաչքարային տարբերակը», Դիանա Միրիջանյան (համահեղինակ՝ Արման Նալբանդյան)՝ «Լուսավորության միջոցները թաղման ծեսում», Համլետ Պետրոսյան՝ «Մասունքավորումը և դամբարան-մասունքարանները հայ վաղքրիստոնեական մշակույթում», Լիլիթ Սիմոնյան՝ «Մասունքների պաշտամունքը հայոց մեջ և երկրորդային թաղման ծեսը»:

«Թաղման ծեսը բանահյուսական և ազգագրական նյութերում» նստաշրջանում հանդես եկան Էսթեր Խենյանը՝ «Մահվան ու թաղման մոտիվները հայ բանահյուսության պլեքսանդրյան սյուժեներում», Էմմա Պետրոսյանը՝ «Ուրախ թաղում», Սիրանուշ Առաքելյանը՝ «Թաղումը և դրան առնչվող հավատալիքները հայ վիպական բանահյուսության մեջ», Հասմիկ Գալստյանը՝ «Հանգուցյալի փոխակերպումը չար ոգու. գոռնափշտիկ (ըստ հայ ժողովրդական սնահավատական գրույցների)», Նվարդ Վարդանյանը՝ «Մահվան առասպելատեղծ պատկերավորումը հայ ժողովրդական ողբերգերում», Հասմիկ Հարությունյանը՝ «Ողբերգի արդի դրսևորումները Շիրակում», Հասմիկ Մատիկյանը՝ «Օրոր-ողբերգերը անգլիական և հայկական բանահյուսության մեջ», Հայկանուշ Մեսրոպյանը՝ ««Մահ» հասկացությանը վերաբերող բարբառային բառաշերտի ընդհանուր բնութագիրը», Արմեն Սարգսյանը՝ «Զավեշտի դրսևորման միջոցները թաղման կրոնական արարողակարգին առնչվող անեկդոտներում», Լուսինե Ղռեջանը՝ «Թաղման ծիսակարգը Գավառի տարածաշրջանում և դրա արտացոլումը անեկդոտ-զվարճախոսություններում»:

Գիտաժողովի չորրորդ օրը նվիրված էր մեր ժամանակների թաղման ծեսերին և գերեզմանոցներին: «Թաղման ծեսը մեր օրերում» նստաշրջանին զեկուցումներով հանդես եկան Սմբատ Հակոբյանը՝ «Մի՛ նկարիր նրանց, նրանք արդեն մահացած են». ինչո՞ւ մենք այլևս չենք լուսանկարում թաղման ծեսերը», Սամվել Մկրտչյանը՝ «Նոր արարողություններ նախնիների հիշատակման ավանդույթների համատեքստում», Միհրան Գալստյանը՝ «Միգրանտների հուղարկավորումը Հայաստանում. սգից մինչև ինքնության կառուցակցում», Յուլյա Անտոնյանը՝ «Հայ նեո-հեթանոսների թաղման ծեսը արդի քաղաքական, սոցիալական և մշակութային հակասությունների համատեքստում», ինչպես նաև Սմբատ Հակոբյանն ու Համլետ Մելքումյանը՝ «Թաղման ծեսի փերֆորմանսը հայաստանյան սոցիալական շարժումների և ցույցերի ժամանակ»:

«Գերեզմանոցը մեր օրերում» նստաշրջանի ընթացքում ներկայացվեցին հետևյալ զեկուցումները. Ինգա Ավագյան՝ «Գյումրու «Հին գերեզմանոցը»՝ որպես մշակութային պահպանական միավոր», Յակոբ Չոլաքեան՝ «Գերեզմանատուներն ու տապանական արձանագրությունները Քեսապի շրջանին մէջ», Հարություն Մարության (կարդաց Նարինե Շամամյանը)՝ «Գերեզմանոցային մշակութի դրսևորումները Հայոց հուշարձանային համալիրներում (20-րդ դարի վերջ – 21-րդ դարի սկիզբ)», Անի Հայկազուն Գրիգորյան՝ «Մեմորիալ հուշարձանների տեղադրման կարգն ու գեղարվեստական առանձնահատկությունները Հայաստանի Երրորդ հանրապետության ժամանակաշրջանում», Լիանա Բեգինյան՝ «Հարսանյաց տարրերը տապանաքարային պատկերավորումներում (նորովի մեկնաբանում ազգագրական նյութերի լույսի ներքո)»¹:

Գիտաժողովում ամփոփիչ ելույթներ ունեցան և քննարկումներով հանդես եկան Գայանե Շագոյանը, Սուրեն Հոբոսյանը, Բորիս Գասպարյանը, Հասմիկ Կնյազյանը, Սմբատ Հակոբյանը, Ռոման Հովսեփյանը և Լևոն Աբրահամյանը: Գիտաժողովն ավարտվեց թաղման ծեսին առնչվող՝ Լ. Աբրահամյանի հեղինակած երգիծանկարների ցուցադրությամբ:

ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ Ռ.Ա.

Կենսաբանական գիտությունների թեկնածու

¹ Գիտաժողովում զեկուցման համար ներկայացվել էին նաև ութ այլ թեմաներ, որոնց հեղինակները ժամանակային պատճառներով չկարողացան ներկայացնել իրենց զեկուցումները: Դրանք հետևյալներն էին՝ **Պավել Ավետիսյան**, Թաղման ծեսը՝ որպես մշակութային տեքստ, **Լարիսա Եգանյան**, Զոհի գլխի թաղման ծեսի հնագիտական և ազգագրական համատեքստը, **Անժելա Երիցյան**, Հայկական վաղ միջնադարյան թաղման ծեսի ձևավորումը և կանոնական ծիսակարգի կիրառումը միջնադարում, **Լիլյա Ավանեսյան**, Գորգը Հայոց թաղման ծեսում, **Տորք Դալայան**, Հին Հայաստանի թաղման ծեսի վերաբերյալ աղբյուրագիտական ակնարկ, **Անի Հովնանյան**, Թաղման ծեսը արդի հայ արձակում, **Ռուզաննա Ծատուրյան**, Հոգեհաց. ժամանակակից կոմերցիոն առաջարկներ, **Սվետլանա Պողոսյան**, Սարդարապատի հերոսի շիրիմը հուշահամալիրում. պատերազմի պատմություն: